

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע כי תבוא תשע"ט

קדש - מה זה ?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

"כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבועו: ואמרת לפני יקוק אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותך ולא שקחתי" (דברים כ"ו יב-ג).

ראשית, הקדמה קצרה שתאפשר לנו להבין את הפרשיה הזו, פרשת ביעור מעשרות, המופיעה בפרשתנו. מחזור המעשרות חוזר על עצמו כל שבע שנים. בכל שש השנים נותן האדם מיבולו מעשר ללוי – מעשר ראשון. בשנה הראשונה, השניה, הרביעית והחמישית, מפריש האדם מיבולו גם מעשר שני, שנאכל על ידו ועל ידי בני משפחתו, בטהרה בתוך חומות ירושלים (זו מעין הפרשה לקרן השתלמות). בשנה השלישית והשישית, מפריש האדם מיבולו גם מעשר שניתן לעניים (הגר היתום והאלמנה) – מעשר עני, מעשרות אלו אינם קדשי מזבח ולא קדשי גבול, ומותרים באכילה לכולם ולכולן. בשנה השביעית לא מפרישים תרומות ומעשרות. הפירות שנתן עץ חדש אסורים באכילה בשלוש השנים הראשונות - ערלה. את פירות השנה הרביעית – נטע רבעי - יש להעלות לירושלים ולאכול אותם שם בטהרה.

עם קריאת הפסוקים מתעורר קושי, הכתוב מכנה את המעשרות קדש? והרי הם חולין. המשנה (מעשר שני פ"ה מ"י) מתרצת: "בערתי הקדש מן הבית - זה מעשר שני ונטע רבעי", הם מכוונים קודש כיוון שהם נאכלים בטהרה ורק לפנים מחומות ירושלים. ניתן להביא ראיה לדברי המשנה גם מפסוק נוסף, שהרי בויקרא (כ"ו ט) מצינו: "וכל מעשר הארץ מנע הארץ מפרי העץ ליקוק הוא קדש ליקוק". גם נטע רבעי מכונה בכתוב קודש: "ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קדש הלולים ליקוק" (ויקרא י"ט כד). הקושי הוא שנטע רבעי איננו מעשר, ומעשר שני איננו ניתן ללוי לגר ליתום ולאלמנה. התוספתא (מסכת מעשר שני (ליברמן) פ"ה ה"כג), מתרצת: "ר' יוסה אומר בערתי הקדש מן הבית - זו חלה". החלה היא קדושה, היא נאכלת רק על ידי כהנים ואם היא נטמאת היא נשרפת. אותם קשיים קיימים גם לגבי תירוץ זה. רבנו בחיי (בפרשתנו) מחדש: "בערתי הקדש. זו תרומה גדולה שהיא קדש, והיא אחד מחמשים, תרי ממאה" וזה חידוש גדול שהרי הפסוק מדבר על מעשר ולא על תרומה והיא איננה ניתנת ללויים ולחלשים כלכלית. אחרי בקשת המחילה, ניתן לתרץ את הקושי בעוד שתי דרכים: א. הקדושה מתגלה גם בארץ ישראל שהרי חז"ל (מסכת כלים פרק א משנה ו) לימדונו: "עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות".

ארץ ישראל היא ארץ הקודש, לכן כל דבר שחייב במצוות התלויות בארץ שהרי הוא גדל בארץ ישראל - הוא קדש. ב. עם ישראל – עם קדושים, כלשון הכתוב (דברים ז' ו): "כי עם קדוש אתה ליקוק אלהיך בך בחר יקוק אלהיך להיות לו לעם סגולה מפל העמים אשר על פני האדמה".

המעשר הוא כלי ליצירת צדק חברתי, המאחד וקושר בין כל חלקי העם ובא להבטיח את פרנסתם של אנשי החינוך=הלווים, שחיהם מוקדשים לטובת רווחת הציבור, מבחינה רוחנית ומוסרית. מעשר עני בא להבטיח את קיומם בכבוד של העניים, חסרי היכולת להתפרנס מעמל כפיהם. צדק חברתי ודאגה לחלשים הם בהחלט חלק מעבודת הקדש, שהופכת את עם ישראל לעם קדוש. לכן בהחלט ניתן לכנות את המעשרות קדש. הבה נתפלל כי גם בימים אלה, של התנצחות וח"ו פלגנות, כל בחינות הקדושה יתגלו בתפארתן.

לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט	לע"נ הרב ישראל רוזן זצ"ל נלביע י"ג בחשוון תשע"ח	לע"נ ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע י' בתמוז תשע"ד	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט
לע"נ הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י' באייר תשע"א	לע"נ הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע ט' בתשרי תשע"ו	לע"נ דוד צבי טרשנסקי ז"ל בנם של יצחק ונעמי הי"ו נלביע כ"ח באייר	לע"נ גבי אסתר שמש ע"ה נלביע כ"ב באב תשע"ז	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ה

לע"נ אברהם קליין ז"ל, נלביע בליג בעומר תשע"ט
לע"נ מרים שטרן ע"ה, נלביע בה' באב תשע"ט
לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל.

על מי נטל הראייה כאשר משכיר מחזיק בשיקים של השוכר

'ארץ חמדה גזית' ירושלים - תביעות קטנות / שבט תשע"ט / תיק 79023

דיינים: הרב יוסף גרשון כרמל

המקרה בקצרה: התובע הוא משכיר דירה, והנתבע הוא שוכר דירה, הנתבע הפקיד בידי התובע שיקים עבור שכר הדירה לשנה. מוסכם בין הצדדים כי חלק מדמי השכירות לא שולמו. לטענת התובע הנתבעים חייבים עוד 2,650 ₪ עבור דמי שכירות שלא שולמו עבור החודש השישי, בנוסף הוא תובע פיצוי עבור נזק למעקה, ותשלומים נוספים, סך הכל 9,615 ₪. לטענת הנתבעים הם שילמו עבור דמי השכירות לחודש השישי, והימצאות השיק ביד המשכיר לא מהווה ראייה לאי תשלום, משום שהם שילמו במזומן ככל הנראה. לגבי הנזק למעקה הם טוענים שלפי פשרה שביצע רב שפישר ביניהם הם צריכים לשלם רק 2,000 ₪ עבור הנזק ועוד 500 ₪ עבור שכנות טובה. כרגע אין ביניהם שכנות טובה ולכן הם פטורים מתשלום תוספת 500 ₪.

פסק הדין: על הנתבעים לשלם לתובע 4,014 ₪.

נימוקים בקצרה:

א. מוחזקות במחלוקת על דמי שכירות

במקרה של ויכוח על דמי שכירות, נאמר בגמרא (בבא קמא קב-קג) שבתוך זמן השכירות המשכיר נאמן לומר שלא קיבל תשלום, ואילו לאחר זמן השכירות השוכר נאמן לומר ששילם. דין זה שהשוכר נאמן נכון גם כאשר המשכיר מחזיק שטר על השכירות (רמב"ם שכירות ז, ג, שו"ע חו"מ שיז, א) ולכן עקרונית השוכר נאמן. למרות זאת, במקרה שלנו בו המשכיר מחזיק שיק בטחון כנגד השוכר, בית הדין ארץ חמדה גזית בית שמש (תיק 71003) פסק כי יש לתת לשיק כתוב מעמד של שטר חוב. בנוסף, גם אם הציק ניתן כערבון, הרי שהרמ"א (חו"מ עה, יג) הביא מחלוקת לגבי אדם שמחזיק משכון, הם הוא נחשב למוחזק. הש"ך (שם צד) הכריע שהוא נחשב למוחזק, ולכן במקרה זה המשכיר מוחזק. אין זה דומה לשטר על שכירות שלא נועד להבטחת תשלום, אלא רק להוכחה על בעלות המשכיר (סמ"ע שיז, א). אלא שהתברר שהמשכיר המשיך להחזיק בשיק בטחון אחר למרות שמוסכם שהחוב עבורו קיבל את השיק, נפרע, ממילא הדבר מוריד את רמת המוחזקות של השיק הנוכחי. לפיכך, בדרך כלל במקרה של מחלוקת על תשלום דמי שכירות, משכיר שמחזיק בשיק ביטחון הוא המוחזק, אולם, במקרה זה יש פגם במוחזקות.

ב. האם כתב סיכום חובות מהווה הודאה?

התובע בכתב סיכום חובות ששלח לא כתב את חוב השכירות של החודש השישי, והנתבעים הביאו מכך ראייה שהם אכן שילמו אותו. כך לכאורה עולה מהרא"ש (בבא קמא ג, טו), אלא שדין זה נכון, אך ורק ביחס לסיכום תביעה בפני בית הדין. זאת, כיוון שבפני בית הדין על התובע למצות את כל תביעותיו. אולם, במקרה הנדון כאן סיכום החובות נעשה בין הצדדים לפני הגעה לבית הדין. אמנם, עדיין מדובר במסמך שמעמדו כשל פנקס רישום חובות שיש לו משמעות הלכתית, כמו שנאמר בשו"ע (חו"מ צא, ה) ביחס לאדם שמת ונמצא בפנקסו שהוא חייב סכום מסוים לפלוני. לכן למסמך הסיכום יש תוקף כמו להודאה בפני עדים, לגביה נחלקו הראשונים האם אפשר לטעון שההודאה היתה בטעות, מתוך (מיגו) שהיה יכול לטעון שאמנם היה חייב אבל פרע את החוב (תוספות גיטין יד ע"א, ד"ה ולא פש, ורא"ש בגיטין א, יז ועוד, נפסק ברמ"א חו"מ קכו, ג). במקרה שלנו כולם מודים שהמשכיר לא נאמן לטעון שטעה, משום שאין לו טענת מיגו, בנוסף, הוא לא נתן הסבר ברור מדוע החוב נשטט מכתב הסיכום. אלא שיתכן שהיעדר התייחסות לחוב חלשה מהודאה מפורשת בחוב. למעשה נראה שכיון שיש תוקף ראייתי לכתב סיכום זה, ויש להתייחס להשמטת החוב כפגם במוחזקות התובע, ולכן אין להגדיר כמוחזק, ועליו חובת הראייה שהנתבע לא פרע את החוב. כך גם עולה מהגמרא בכתובות (קי ע"א) שאדם שעשה מעשה שסותר את טענתו, הרי זה נחשב כהודאה נגדית, ולכן השמטת החוב מכתב התביעה היא גם ראייה נגד התובע. במקרה זה, על התובע להוכיח שהנתבע לא שילם את החוב עבור החודש שבמחלוקת.

ג. תשלום על הנזק למעקה

הרב שפישר בין הצדדים החליט כי עליהם לשלם 2,000 ₪ לנזק על המעקה, אולם אמר שבשביל שכנות טובה עליהם להוסיף עוד 500 ₪, והצדדים הסכימו, לטענת התובעים כרגע אין שכנות טובה ולכן אין סיבה לשלם עוד, בית הדין קובע כי על הנתבעים לשלם 2,500 ₪, הן משום שהשכנות הטובה לא היתה תנאי ממשי, והן משום שתנאי זה הוא תנאי כללי, ולכן מסתבר שההסכמה בתוקף.

למעבר לפסק הדין

<p>לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
<p>לע"נ גב' לורין הופמן ז"ל לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>		<p>לע"נ נורמן רוסק נלבי"ע בכ"ב באב לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>	

מלח סדומית

בתורה נאמר (ויקרא יא, מד): "כִּי אֲנִי ד' אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדְשֶׁתֶם וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי..." ובמסכת ברכות (נג, ב) מובאת ברייתא הסומכת לכתוב זה דינים הקשורים לסעודה:
 "וְהִתְקַדְשֶׁתֶם – אֵלּוּ מִים רִאשׁוֹנִים (נטילת ידיים לפני סעודת פת), וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים – אֵלּוּ מִים אַחֲרוֹנִים (לרחיצת הידיים לאחר הסעודה). כִּי קְדוֹשׁ – זֶה שֶׁמֶן (שהיו רגילים להביא לאחר מכן גם שמן לסוך את האצבעות לסייע בהעברת הזוהמה שנתרה עליהן. רש"י). אֲנִי ד' אֱלֹהֵיכֶם – זו ברכה (ברכת המזון)".

מסוגיה זו משמע שהצורך במים אחרונים הוא מדיני קדושה ומעלה רוחנית שרצו חכמים להעניק לסעודה ולברכת המזון. אמנם במסכת ערובין (יז, ב) משמע שהצורך במים אחרונים הוא מטעם אחר, וז"ל הסוגיה בתוספת ביאור:
 "אמר רב חייא בר אשי: מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש, שמסמא את העיניים (ולאחר סיום האכילה נהגו בימיהם¹ לטבול את האצבעות במלח ולטעום מן המלח, ושמה יגע באצבעו בעין. רש"י). אמר אביי: ומשתכחא כקורטא בכורא (ונמצא המלח הסדומית בשיעור קטן גם בכל מלח אחר) אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: כילל מילחא מאי (האם מי שמדד ומילא מלח בכלים, צריך גם הוא ליטול ידיו)? אמר ליה: [הא] לא מיבעיא" (זו אינה שאלה, וכל שכן שצריך ליטול ידיו. רש"י)".

מדברי רב אחאי גאון (שאלתות, יתרו, נד. וכפי שמבאר רבנו יונה על הרי"ף ברכות מ, א) עולה שלדעתו מהטעם של קדושה רק המברך והמזמן על כוס של יין צריך ליטול לפני כן את ידיו, ואילו מהטעם של החשש למלח סדומית יכולים הסועדים ליטול את ידיהם גם לאחר ברכת המזון. וכך ביאר גם בתוספות הרא"ש (ברכות נג, ב) אלא שהוסיף הרא"ש שבזמננו לא נהגו ליטול מים אחרונים, משום שלא מצוי בינינו מלח סדומית, וגם המברך והמזמן אינו נוטל ידיו, משום שאין אנו מקפידים בסיום הסעודה לסוך את הידיים בשמן כדי לנקותם היטב ולכן אין אנו מקפידים גם על נטילתם במים אחרונים. אמנם מי שהוא איסטניס ומקפיד לרחוץ את ידיו בסיום הסעודה, צריך להקדים ולרוחצם לפני שיברך ברכת המזון.

שיטת הרי"ף

אמנם לדעת הרי"ף תקנת נטילת מים אחרונים לא בטלה, וז"ל (חולין דף לו, ב):

"אמר רב יהודה בר רב חייא מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שאדם אוכל אחר סעודתו מלח ויש בה מלח סדומית שמסמא את העיניים אמר אביי ומשתכחא כי קורטא בכורא וכו' כדכתיבנא לה במסכת ברכות. ואפילו אם לא אכל מלח קבוע רבנן חובה משום דמים ראשונים האכילו בשר חזיר מים אחרונים הרגו את הנפש וכו':
 דברי הרי"ף, שיש ליטול ידיים במים אחרונים גם אם לא אכלו מלח, מבוססים על המעשה המובא במסכת יומא (דף פג, ב), וז"ל המעשה בתרגום חופשי ובתוספת ביאור:

"רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי היו מהלכים בדרך. רבי מאיר היה מדקדק בשמו של בעל הבית שבאו להתאכסן אצלו (להבין מתוך שמו את אופיו), ואילו רבי יהודה ורבי יוסי לא היו מדקדקים בשמו. כשבאו למקום אחד, חיפשו אכסניה, והראו להם מקום להתאכסן בו. אמרו לו לבעל הבית: מה שמך? – אמר להם: כידור. אמר רבי מאיר: משמע משמו כי אדם רשע הוא. שמצאנו שנאמר 'כי דור תהפכת ה'מה' (דברים לב, כ). ואותו יום ערב שבת היה. רבי יהודה ורבי יוסי הפקידו אצל המארח את כיסי המעות שלהם. ואילו רבי מאיר לא הפקיד אצלו את כיסו. הלך רבי מאיר והחביא את כיס מעותיו בקבר של אבי בעל הבית. בא המת לבנו בחלום, ואמר לו: בא וקח כיס של מעות שמונח ליד הראש שלי. למחר (בבוקר יום שבת) סיפר להם בעל הבית את מה שנראה לו בחלום. אמר לו רבי מאיר: החלומות שחולם אדם בליל שבת מתוך מנוחתו – אין בהם ממש. הלך רבי מאיר ושמר את כיסו כל היום ליד הקבר, ובמוצאי שבת נטלו והביאו עמו. למחר (בבוקר יום ראשון) אמרו רבי יהודה ורבי יוסי לבעל הבית תן לנו את כיסי המעות שהפקדנו אצלך. אמר להם: לא היו דברים מעולם. אמר להם רבי מאיר: מדוע לא דקדקתם כמוני בשמו להבין שהוא הפכפך? אמרו לו: מדוע לא אמרת לנו לדייק בשמו ולחשוש ממנו? אמר להם: אני הנחתי שיש לחשוש לשמו, אבל לא הנחתי שיש להחזיקו בוודאות כרשע ולהזהירכם ממנו. הם דיברו עם המארח והביאוהו לחנות של יין כדי לשכרו וכדי שיספר להם היכן כספם. ראו שיש עדשים על שפמו. הלכו אל ביתו ובקשו מאשתו בשמו את כיסיהם, ונתנו סימן לאשתו שהוא אכן שלחם לבקש את הכיסים, שהוא סיפר להם שהיא בישלה לו עדשים לסעודה ואמר שזה הסימן שיינתנו לה. ונתנה להם אשתו את הכיסים והלכו להם. חזר בעל הבית ונוכח שנטלו את כיסיהם ונתגלתה גניבתו, והרג את אשתו על שנתנה אותם. והו ששנינו 'מים אחרונים הרגו את הנפש' (כי דרך הנוטלים ידיהם לפני ברכת המזון לקנח את שפמם בידיהם הלחות, ואילו היה נוטל את ידיו היה גם מקנח שפמו מהעדשים, ולא היה להם סימן לתת לאשתו, והיא לא היתה נהרגת. רש"י).

אמנם דברי הרי"ף צריכים ביאור. כפי שכתב הרי"ף נהגו בימיהם בסיום הסעודה לטבול אצבעות במלח ולטעום ממנו, ואם כן מסתבר שגם אותו אדם שנקרא כידור טבל אצבעותיו במלח בסיום הסעודה, ולכן היה צריך לקיים את תקנת חכמים וליטול מים אחרונים, אלא שעבר עליה ולא קיימה. ומנין לרי"ף שמוכח משם שיש ליטול מים אחרונים גם כשאינו אוכל מלח בסיום סעודתו. ונראה שהרי"ף הבין שמדובר במעשה סמלי, שמרמז על טעם נסתר למצוות נטילת מים אחרונים, שלפיו יש ליטול מים אחרונים ואפילו למי שלא טבל אצבעותיו במלח. ואכן המעשה אומר דרשני, וכדלקמן.

האומנם מים אחרונים הרגו את נפש?

הקביעה שקבעו חז"ל שזלזול ב'מים אחרונים' הרג את הנפש אומרת דרשני. לפי פשוטו של המעשה התקיים בכידור מה שנאמר בספר משלי (יא, ג): "תַּמְתַּם יִשְׁרִים תִּנְחַם וְסִלְףּ בּוֹגְדִים יִשְׁדָּם". מי שהולך בתמימות סופו שהוא חי במנוחה, ומי שמסלף ובוגד סופו שוד ושבר. ובמקרה זה שכידור סילף את האמת ובגד באמון שניתן בו ורצה לגנוב לעצמו את כספי הפיקדון – סופו שוד ושבר, ולכן התגלגלו העניינים כך שבסופו של דבר הוא הרג את אשתו. לכאורה נראה שכיוון שעשה עבירה גדולה של גניבה, הקב"ה גילגל לידו שגם לא יטול מים אחרונים וכך זכו הצדיקים לחלץ מידינו את הכסף. לכאורה, אילו אם היה מקפיד ליטול את ידיו היה מצליח בגניבתו. מדוע תולים חז"ל את הריגת הנפש בעבירה הקלה של מים אחרונים ולא בעבירה החמורה של גניבה.

נראה שחז"ל רצו ללמדנו בקביעה זו, שאם היה כידור מקפיד על נטילת מים אחרונים אחר כל סעודה, הוא היה מתגבר במשך הזמן על תאוות הממון שטבועה בו עוד מאביו שבקבר ולא היה בא לידי גניבת ממון אחרים. חז"ל מרמזים זאת באמצעות שלושה גורמים שיש בספור: 1. מישהו הנקרא 'כידור', ושמו מזכיר את הכתוב 'כִּי דוֹר תִּהְיֶה הַפְּלֹת הַמָּוֶה'. 2. תקנת חכמים של נטילת ידים אחרי 'מלח סדומית'. 3. אשה שמתה.

שלושה גורמים אלו מזכירים את הספור הידוע מהתנ"ך על סדום שנהפכה ועל אשת לוט שמתה ובמותה הפכה לנציב מלח.

חטאה של סדום בנביא יחזקאל

ביחזקאל (טז, טז) נאמר: "הִנֵּה זֶה הָיָה עוֹן סְדֹם אֲחֻתְךָ גֵּאוּן שִׁבְעַת לַחֵם וְשִׁלְתָּ הַשֶּׁקֶט הִיָּה לָהּ וְלִבְנֹתֶיהָ וַיֵּד עֲנִי וְאֶבְיֹוֹן לֹא הִחֲזִיקָהּ". ניתן לפרש שעוונה של סדום היה גאוה הבאה לאחר שבע מאכילת לחם, אנשי סדום היו אמורים להבין שהם סובלים מגאוה זו, והם צריכים לכפות את עצמם לדאוג לסבלו של האחר ולתמוך בידו, אך הם לא עשו כך, והגאוה שנתרה אצלם ללא טיפול הביאה אותם לכך שלא רצו להחזיק יד עני ואביון.

לחם עשוי מדגן, ואכילת דגן מעוררת באדם תחושות של שלווה והשקט, אך גם מחשבות המציבות אותו במרכז החיים ומביאות אותו להתעלם מצרכי האחרים, וכעין כך מצאנו בירושלמי (ברכות פ"ג ה"ה), וז"ל בתרגום חופשי:

"תני: קטן שהוא יכול לאכול כזית דגן פורשים מצואתו וממימי רגליו ארבע אמות, ואם אינו יכול לאכול כזית דגן אין פורשים לא מצואתו ולא ממימי רגליו ארבע אמות. שאלו את רבי אבא מפני מה פורשים מצואתו וממימי רגליו ארבע אמות? אמר להם מפני שמחשבותיו רעות (ומחשבות אלו עברו להפרשות שפרשו מגופו). אמרו לו: ולא קטן הוא? אמר להם: וכי לא כתוב 'כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְעֻרָיו' (בראשית ח, כא)".

כלומר, אכילת הדגן כרוכה בהשפעה רעה הפועלת אפילו על תינוק קטן, ומביאה גם אותו למחשבות רעות. מחשבות אלו מושרשות בו עוד מנעוריו, וכפי שדורשים חז"ל: "מִנְעֻרָיו - משעה שנער ממעי אמו" (ילקוט שמעוני קהלת רמז תתקעא). וניתן לומר שמחשבות אלו הוטבעו בתינוק עוד מאביו ואמו שאכלו אף הם לחם העשוי מדגן, אלא שהן מתגלות בו רק בעת שהוא כבר מסוגל לאכול בעצמו דגן בשיעור מועט של כזית. מחשבות רעות אלו מתבטאות ברצון לקחת חפצים השייכים לאחרים, וכפי שארע לכידור. וכאמור, מחשבות אלו מושרשות בו עוד מהוריו, ולענין זה מרמז הסיפור שאביו המת של כידור בא אליו בחלום והורה לו לגנוב את כספו של רבי מאיר שנמצא סמוך לקברו. תאוות הממון שיש בכידור היא תאוה שמושרשת בו עוד מאבותיו. ענין זה שאכילת דגן מביאה לידי מחשבות רעות, מרומזת גם בדברי הנביא יחזקאל האומר שגאוה הנובעת מתחושת שבע מאכילת לחם היא שגרמה לאנשי סדום להתעלם מצרכי העניים.

חטאה של אשת לוט

לאחר שלוט ואשתו ברחו מסדום והקב"ה הפך את סדום והמטיר עליה אש וגפרית נאמר "וַתִּבְטַ אִשְׁתּוֹ מֵאֲחֵרָיו וַתֵּיָה נָצִיב מְלַח" (בראשית יט, כו). וביאר שם רש"י (ע"פ מדרש רבה נ, ד):

"במלח חטאה ובמלח לקתה. אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו, אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה".

דברים אלו של רש"י מבוססים על דברי רבי יצחק במדרש רבה (נ, ד). ובמקום אחר שם (נא, ה) מובאים דברים נוספים של רבי יצחק:

"ר' יצחק אמר שחטאה במלח, באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה הולכת אל כל שכינותיה ואומרת להן תנו לי מלח שיש לנו אורחים והיא מכוונת שיכירו בהן אנשי העיר על כן ותהי נציב מלח".

ולכאורה קשה, מדוע אשתו של לוט רבה עם בעלה רק בסיום הסעודה כשביקש מעט מלח לאורחים. מדוע לא רבה איתו לפני כן בעת שאפה מצות ועשה משתה לאורחים, והרי השווי הכספי של המצות והמשתה גדול לעין ערוך בהשוואה למעט המלח שביקש ממנה לצורך סיום הסעודה. מדוע היא לא יצאה להתסיס את אנשי סדום כבר בעת שלוט רצה לאפות מצות (לחם) לאורחים.

אמנם לפי מה שהתבאר, נראה שבתחילת הערב לפני שאכלו ושבעו מהלחם, עדיין לא היתה אשת לוט, וכן שאר אנשי סדום בשיא הגאוה שלהם, ולכן לא רבה אז אשת לוט עם בעלה בענין אפיית הלחם (מצות) לאורחים. וכמו כן היא לא יצאה להתסיס את אנשי סדום מפני שגם אנשי סדום טרם אכלו ושבעו מהלחם, ואז גם הם הרגישו במעט את הכאב והמחסור של העניים ושל האורחים ולא היו באים להתעלל בס. אך בסיום הסעודה אשת לוט היתה שבעה מהלחם שבסעודה, ותחושת זו הביאה אותה להתעלם מצרכי האחרים.

וְאֵת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת הַכּוֹ בַּסְּנֹרִים

תחושת השבע מאכילת לחם 'מסמאת את העניים' מלראות את צרכי האחרים. לאחר שאנשי סדום נקהלו על הבית ורצו לפרוץ פנימה, המלאכים מנעו זאת מהם ומסופר (בראשית יט, יא): "וְאֵת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת הַכּוֹ בַּסְּנֹרִים מִקְטָן וְעַד גְּדוֹל וַיֵּלְאוּ לְמִצַּא הַפֶּתַח". ומובא בספרי (במדבר נשא, יח):

"כיוצא בו אתה אומר 'וְאֵת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת הַכּוֹ בַּסְּנֹרִים' מי שהתחיל בעבירה ממנו היתה מתחיל הפורענות"

המדרש מבאר שבעונש של אנשי סדום שהיו קרובים לפתח הבית הם אלו שהיו קרובים לעבירה, ולפיכך מהם החלה הפורענות והם נענשו ולקו בַּסְּנֹרִים. אמנם אפשר להעמיק יותר בענין ולשאול, מדוע המלאכים לא הענישו אותם באופן אחר, והרי הם רצו לשבור את הדלת, ולכאורה אפשר היה להענישם שידיהם תיבשנה ולא יוכלו לשבור את הדלת. וכפי שמצאנו שכאשר ירבעם הצביע בידו על הנביא שיתפשוהו ידו יבשה². מדוע היכו אותם בַּסְּנֹרִים?

אמנם לפי מה שהתבאר, לאחר שאנשי סדום אכלו ושבעו מהלחם עיניהם נסתמאו מלראות את המחסור והכאב של האחר. החטא החל בעיוורון עיניים נפשי רצוני שלהם, ולכן המלאכים היכו אותם גם בסוג של עיוורון שמנע מהם מלמצוא את הפתח.

ולפי מה שהתבאר, כאשר חז"ל דיברו על "מלח סדומית שמסמא את העיניים" הם מרמזים למה שארע לאנשי סדום ולאשת לוט לאחר ששבעו מלחם. הם סבלו אז מעיוורון עיניים נפשי רצוני, ודבר זה הביא את אשת לוט להתנגד למתן מלח לאורחים, ובסופו של דבר היא נענשה ונהפכה לנציב מלח, והפכה למלח סדומית. האם וכיצד ניתן להיטהר מתאוות ממון זו שנוצרת לאחר שבע מלחם?

תקנת חז"ל במים אחרונים

בספר מלכים (ב, ה) מסופר שנעמן שר צבא מלך ארם היה מצורע, וחז"ל אומרים שצרת זו באה לו בגלל גאוותו כמובא במדרש (מדבר רבה נשא ז, ה): "וַיִּנְעֲמָן שָׂר צְבָא מֶלֶךְ אֲרָם הָיָה אִישׁ גִּדּוֹל [לְפָנָי אֲדַנּוּ וַיִּשָּׂא פָנָיו כִּי בּו נָתַן ד' תְּשׁוּעָה לְאָרֶם וְהָאִישׁ הָיָה גִבּוֹר חָיִל מִצְרָע] (מלכים ב ה, א). מהו 'גִּדּוֹל'? שהיתה רוחו גסה מפני שהיה גבור חיל ועל ידי כך נצטרע". נעמן בא אל הנביא אלישע כדי שירפא אותו מצרעתו, והנביא הורה לו לרחוץ את בשרו שבע פעמים בנהר הירדן. נעמן קצף מתחילה על הדברים ואמר שעדיף לו לרחוץ בנהרות דמשק, אולם עבדיו שכנעו אותו לעשות כדברי הנביא, ולאחר שהוא טבל בירדן שבע פעמים, הוא נטהר.

במחשבתו הראשונה של נעמן היה גרעין של אמת מבחינתו. שכן אם מדובר בפתרון רפואי, המים שבנהרות דמשק הם זכים יותר מן המים שזורמים בירדן. אלא שלבסוף התברר שהנביא הכין לו תקנה שיש בה סגולה רוחנית, אלא שהיא מסתתרת ונראית כפעולה רפואית שמטרתה נקיין. הנביא אלישע תיקן עבורו, שטבילה שבע פעמים במי הירדן תתקן את גאוותו שגרמה לצרעתו, וכך נתרפא.

נראה שיסוד זה עומד בשורש תקנת חז"ל בענין נטילת מים אחרונים. כפי שהתבאר, לאחר שאדם שבע מאכילת לחם מתעוררת בו תחושת גאוה הגורמת לו לתאוות ממון ולהתעלמות מצרכי האחרים, וחז"ל תיקנו שאם לאחר מכן ירחץ את ידיו תסור ממנו הרוח הרעה הזו. תסור ממנו אותה 'מלח סדומית', אותה 'רוח גאוה' שכרוכה באכילת לחם, ונראה שיסוד זה מרומז בדברי אביי (חולין קה, ב מתורגם ומבואר):

"מתחילה הייתי אומר שמנהג האנשים שלא לרחוץ במים אחרונים באופן שהמים יורדים מהידיים על הקרקע הוא מפני הוזהמה שבידיים שעברה למים, והקרקע תהיה מלוכלכת ומסריחה. אמר לי רבי (רבה בר נחמני), שאין זה הטעם, אלא משום ששורה רוח רעה עליהם, וזה סכנה למי שיעבור עליהם אחר כך."

כלומר, מתחילה הבין אביי שהרחיצה במים אחרונים מסירה מן הידיים לכלוך ומלח שנדבקו בהם. אולם רבו לימד אותו שחכמים תיקנו שבקיום מצוות מים אחרונים תסור הרוח הרעה שמתלווה לאכילת לחם ותעבור אל המים. ונראה שלענין דומה מרמז גם המעשה בכידור וכדלקמן.

אילו כידור היה נוטל את ידיו במים אחרונים

לפי מה שהתבאר, המעשה בכידור נועד ללמדנו שיש בכל אדם תאוות ממון הנוצרות בעקבות אכילת לחם. תאוה זו הביאה את כידור לרצות לגנוב את הכסף המופקד של רבי יהודה ושל רבי יוסי. ופעמים שתאוה זו מולדת אצל האדם מהוריו, כמו שמסופר שאביו המת של כידור בא לבנו בחלום והורה לו לגנוב את כספו של רבי מאיר שהופקד בקבר. אולם אם מקפיד אדם ליטול את ידיו במים אחרונים בסיום סעודותיו, הרוח הרעה הזו תסור ממנו במידה מרובה. ואילו היה כידור מקפיד בכך הוא לא היה בא לידי התאוה לגנוב את כספם של האחרים. ולכך כוונת חז"ל באומרים "מים אחרונים – הרגו את הנפש".

הנהג בימינו בנטילת מים אחרונים

כאמור לעיל, לדעת הרא"ש ועוד תקנת נטילת מים אחרונים היתה רק משום 'מלח סדומית', ובימינו אין מלח סדומית ואין צורך ליטול מים אחרונים, ויש שנוהגים כשיטה זו כמובא בשולחן ערוך (אורח חיים קפא, ג). מאידך רבים נוהגים ליטול מים אחרונים בסיום סעודה שאכלו בה לחם, אך אינם נוטלים מים אחרונים אם מדדו מלח או שאכלו מאכלים שיש בהם מלח כמו פיצוחים מלוחים ולא אכלו אז גם פת לחם (ראו ילקוט יוסף נטילת ידים וברכות הערות סימן קפא הערה כא). ואפשר שמנהג זה מבוסס על ההבנה המרומזת במעשה בכידור וגניבת הפיקדון.

ולפי הבנה זו נטילת מים אחרונים תוקנה דווקא לאחר סעודה שאכלו בה לחם, ומשום שהיא מביאה לגאוה הגורמת לאדם לחטוא, וכפי שהיה בסדום. וענין זה מרומז בדברי הנביא יחזקאל שאמר "הֲיֵהָה זֶה הָיָה עֵוֹן סְדֹם אֲחֻותֶיךָ גָּאוֹן שִׁבְעַת לַחֵם". ומה שאמרו חז"ל שהסיבה היא "מלח סדומית יש, שמסמא את העיניים", יש להבינו כרמז לפרשנות של חז"ל למה שארע בסדום, ולפיה לאחר שאשת לוט היתה שבעה מן הלחם היא רבה איתו משום שרצה לתת מלח לאורחים, ונענשה והפכה לנציב מלח, ואנשי סדום לא באו להתעלל באורחים כבר בתחילת הערב אלא רק לאחר ששבעו מלחם, ואז נענשו מתחילה ונסתמאו עיניהם. וחז"ל תיקנו שהרוח הרעה שבאה לאדם לאחר שהוא שבע מאכילת לחם תסור ממנו על ידי רחיצת הידיים במים ותעבור אל המים שרחץ בהם. ואילו היה כידור מקפיד על הנהגה זו, היתה סרה ממנו תאוות הממון המושרשת בו עוד מאבותיו, ולא היה מתאוה לגנוב ממון של אחרים.

¹ "אחר כל אכילתך אכול מלח... ואי אתה נזיזק... אכל כל מאכל ולא אכל מלח... ביום - ידאג מן ריח הפה, ובלילה - ידאג מפני אסכרה" (בבלי ברכות מ, א), וראו עוד בשולחן ערוך (אורח חיים קעטו) ובמפרשים שם מדוע לא מקפידים בכך היום. בכל אופן בימינו יש רופאי שיניים הממליצים לטוֹף את הפה במי מלח לאחר הארוחה, כיוון שהמליחות שנוותרת בפה שומרת על החניכיים והשיניים ומונעת ריח רע מהפה, ונראה שמיסיבה דומה נהגו בעבר לטעום מלח לאחר הארוחה.

² "וַיִּשְׁלַח יְרָבְעָם אֶת יָדוֹ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ לְאֹמֶר תִּפְשֶׁהוּ וְתִיבֵשׁ יָדוֹ אֲשֶׁר שָׁלַח עָלָיו וְלֹא יָכַל לְהִשְׁבִּיבָה אֱלֹיוֹ" (מלכים א יג, ד).

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"א)

Austria, Vienna

וינה, אוסטריה

סיון, תש"ן

אמירת "יזכור" על בן או בת, במקום שיש הורים

שאלה

מי ששני הוריו חיים, אבל ר"ל, איבד בן או בת האם רשאי להישאר בבית הכנסת בעת אמירת "יזכור"? האם צריך לשאול את רשות ההורים? האם יש הבדל בזה, אם הילד הנפטר מת על קידוש השם? כגון, חייל או בימי השואה?

תשובה

מי שרוצה להישאר בבית הכנסת לומר "יזכור" על בנו או בתו, יכול לעשות כן, אפילו אם שני הוריו חיים¹. ואין צורך לקבל רשותם.

¹ יש כמה טעמים למנהג שמי שהוריו חיים, יצא מבית הכנסת בשעת אמירת "יזכור". נראה שכולם לא שייכים בנדון דידן, ונפרט אותם אחד לאחד.

א. עין הרע על ההורים. מכיוון שהבן כ"כ מאושר שיש לו אב ואם, מה שאין לאחרים (עין כל בו על אבלות פ"ה, סי' ד', סכ"ט). נראה, שלא שייך כאן. שנשאר בבית הכנסת דווקא בגלל שהוא שכול, שהיא פורענות יותר גדולה, מלהיות יתום (עין, למשל, בבא בתרא, ק"ח, ע"א).

ב. שמא יבלבלו האומרים (כל בו שם). זה לא שייך כאן, שגם הוא אומר עמהם.

ג. החוויה של "יזכור" עלולה להביא לידי בכי וביטול עונג יום טוב. ומותר רק לאומרים. שע"י בכייתם מפיגים צערם (שם). כמוכן, אין טעם זה שייך בנדון דידן, שהרי גם הוא רוצה לומר.

ד. נראה כמו מתגודד. שחלק מזכירים נשמות וחלק לא (פני ברוך, סי' ל"ח, הערה ל'). וכמוכן, לא שייך כאן, שאומר עמהם.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנררייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:

רפאל יצחק בן חנה
מאיר בן דינה ציפורה
נתנאל אילן בן שיינא ציפורה
יוסף (יוסי) בן חנה
שרה בת שולמית
אליעזר יוסף בן חנה ליבא
יפה בת רחל יענטע
נחמה צביה בת שושנה בריינא
חנה שרה בת שושנה הינדה יהודית

ניר רפאל בן רחל ברכה
יצחק אייזיק בן חיה אסתר
יאיר מנחם בן יהודית חנה
רפאל ישי בן צפורה פייגא
רועי משה אלחנן בן גי'נה דב'רה
דוד חיים בן סרח
מאירה בת אסתר
ליליאן בת פורטונה
רוחמה רחל בת שושנה
בתוך שאר חולי עם ישראל

יהודה בן חיה אסתר
דוד חיים בן רסה Rassa
יוסף בן רחל חלילי
נתנאל בן שרה זהבה
יוסף בן סרח
נעמי בת אסתר
רבקה רינה בת גרונה נתנה
ברכה בת מרים רחל
איילת חן בת שולמית